

Sfragistika

Název

- ▶ sfragís (řec.) = pečeť
- ▶ sigilografie (z lat. sigillum = pečeť)
- ▶ Sfragistik, resp. Siegelkunde (něm.)
- ▶ V románských jazycích a angličtině - většinou odvozeno z latinského termínu *sigillum* (sigillographia, sigillographie apod.)

Předmět a cíl

- ▶ Sfragistika – nauka o pečetích.
- ▶ Věda zabývající se touto specifickou kategorií historických pramenů, zejména jejich zhotovováním, vznikem, funkcí a vývojem v nejširším slova smyslu.

Pečeť - definice

- ▶ Otisk tvrdého razidla opatřeného vyrytým či vyraženým obrazem, znakem či nápisem, jednoznačně charakterizujícím svého majitele, ať již osobou fyzickou nebo právnickou, ve hmotě, která je schopna tento obraz, znak či nápis přijmout a uchovat (K. Maráz).
- ▶ Znamení nebo text či oboje současně, otištěné do hmoty schopné je uchovávat, které jednoznačně určuje konkrétní fyzickou či právní osobu a slouží především k ověřování či zajišťování právní platnosti a správnosti písemného pořízení (I. Hlaváček).

Funkce sfragistiky

- ▶ Pomocná funkce pro ostatní vědy, kde je pečeť jedním z pramenů.
- ▶ Samostatná disciplína při bádání nad vlastní pečeti, typářem, odlitkem i razítkem jakožto historickými prameny (otázky vzniku a použití pečeti a jejich klasifikace).

Vztah k jiným disciplínám

- Sfragistika je uzavřenou disciplínou (na rozdíl od heraldiky).
- Souvislosti s dalšími PVH:
 - heraldika (použití erbů v pečetním poli).
 - genealogie (pramen pro genealogii).
 - epigrafika.
 - diplomatika (sfragistika byla její součástí až do 19. století).

Vztah k jiným disciplínám

- Dějiny umění:
 - **typář** náleží mezi drobnou plastiku nebo užité umění, ryli jej zlatníci nebo jiní rytci.
- Symbolika – dějiny ideologie a myšlení (propaganda a ideologie).
- Právo a právní dějiny – pečeť ověřuje právoplatnost listiny (falza).
- Funkce pečeti – nejen v souvislosti s písemným pořízením. Symbolickou hodnotu měla v některých případech i sama pečetidla jako viditelné atributy určitého důstojství.

Dělení sfragistiky

- Sfragistika:
 - panovnická (papežská a císařská) a státní
 - církevní
 - šlechtická
 - komunální
 - cechovní
 - univerzitní
 - občanská
 - úřední

Pojmy

- **Autentická pečeť** – *sigillum authenticum* – pečeť, jež se těšila všeobecné vážnosti a platnosti i ve vztahu k třetím osobám. Jedná se o pečeti největších autorit, mezi které náležejí zejména pečeti papežů, římských císařů a králů, panovníků, kardinálů, arcibiskupů, biskupů, kapitul a velké pečeti měst.
- **Bula** (ve smyslu sfragistickém) – pečeť, jejíž pečetní látkou je kov.

Pojmy

- **Contrasigillum** (kontrasigillum, protipečeť, rubní pečeť) – pečeť otištěná do rubní části jednostranné pečeti.

- **Legenda** – text nacházející se po obvodu pečeti, v němž je zpravidla uvedeno jméno majitele, jeho tituly, úřad, predikát či jiné určení totožnosti či právní působnosti (PECZET. DIEDINY. PACETLVK)

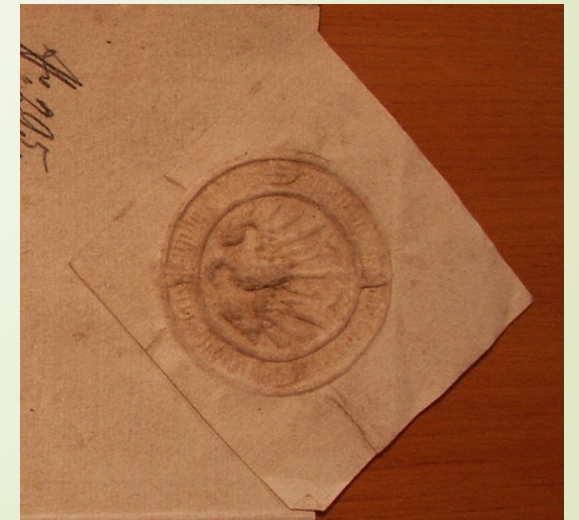
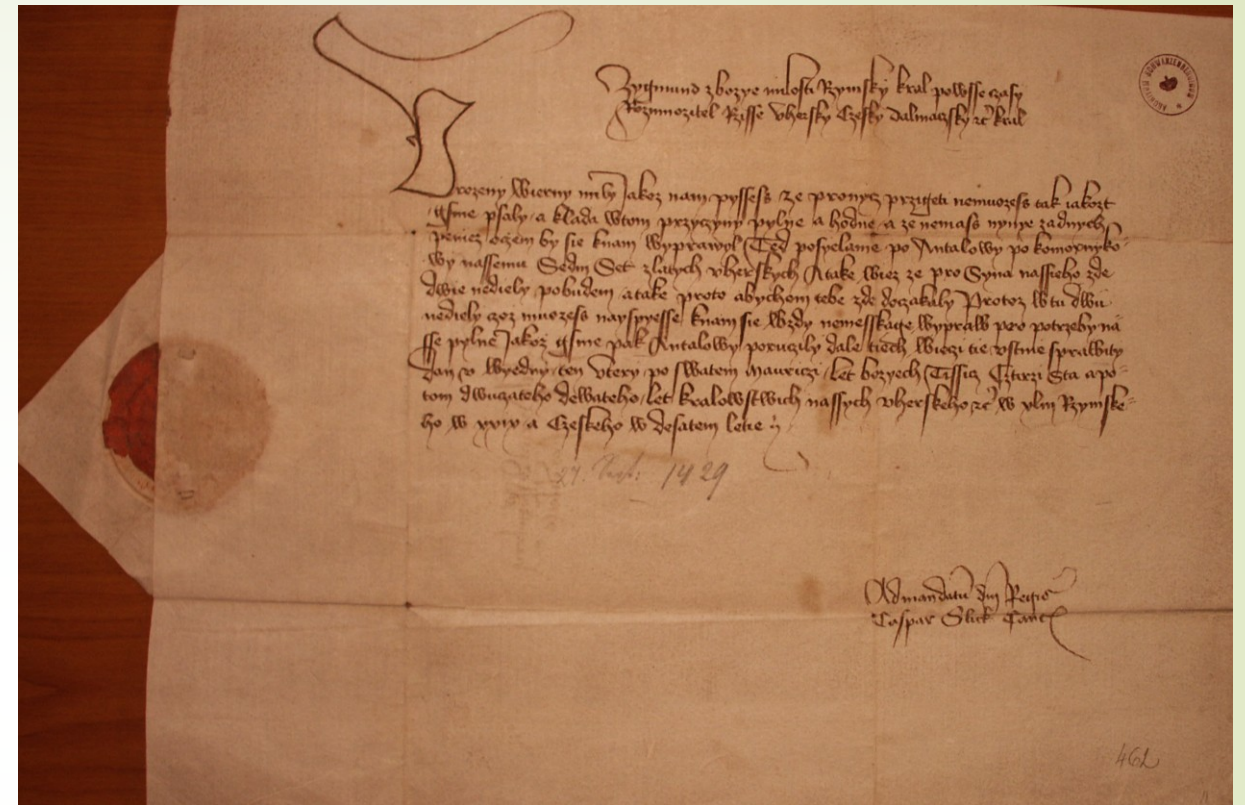
Pojmy

- ▶ **Ikonografický rozbor** – rozbor náplně pečetního pole, jenž má postihnout to, co pečeť vyjadřuje; častý zejména u církevních pečetí.
- ▶ **Koroborace** – součást textu listiny, v níž je oznámeno, kým a jak byla listina zpečetěna či právně ověřena.

Pojmy

- ▶ **Litterae clausae** – uzavřené písemnosti.
- ▶ **Kryt papíru** – ochranný prostředek před zničením pečeti. Na psací látku nanesený pečetní vosk se před otiskem typáře položí papírová clona, často ozdobně vykrajovaná a teprve přes ni se otiskne pečetidlo.

Pojmy

- ▶ **Odlitek** – zhotovený otiskem pečeti

Pojmy

- **Miska** – jeden z ochranných prvků pečeti, vyrobený z vosku nejčastěji přírodní barvy.
- **Otisk** – pečeť, otisk typáře do pečetní látky.

Pojmy

- ▶ **Pečetidlo** – matrice, typář.
- ▶ **Pečetitel** – osoba provádějící praktický úkon pečetění:
 - ▶ **Bullatores** – pečetitelé či sigilátoři, osoby, které prováděly v kanceláři praktické pečetění.
 - ▶ **Plumbatores** – lat. plumbum = olovo.
 - ▶ **Sigillatores** – sigilátoři.

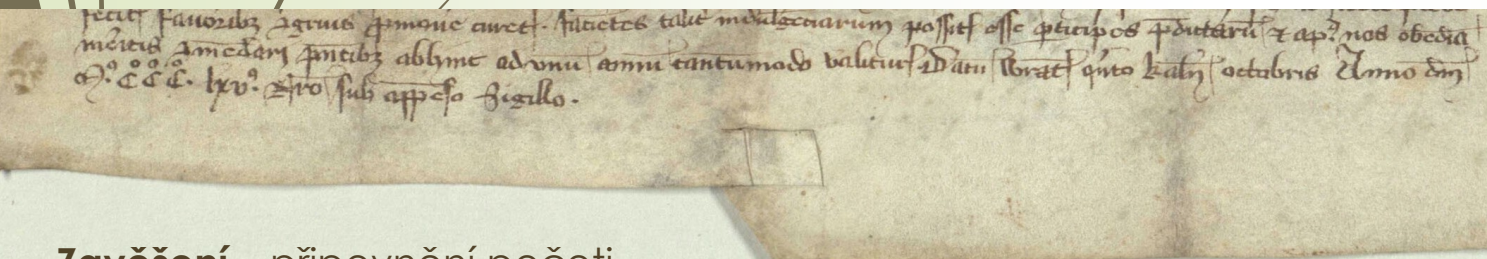
Pojmy

- ▶ **Pečetní pole** – místo na pečetí, v němž je vyryt pečetní obraz nebo nápis.
- ▶ **Pečetní obraz** – náplň pečetního pole, může být obrazový, portrétní, erbovní, nápisový nebo smíšený.
- ▶ **Pečetní vosk** – jedna z nekovových pečetních látek, ve střední Evropě vůbec nejčastější. Až do novověku se používal přírodní včelí vosk, do něhož se přidávaly pro zpevnění a zbarvení různé přísady.

Pojmy

- ▶ **Pergamenový proužek** – proužek, přes který dochází k **přivěšení** či **zavěšení** pečeti k písemnosti.
- ▶ **Plika** – ohnutý spodní okraj písemnosti za účelem jeho zdvojení a přivěšení pečeti. Tento zdvojený okraj tak unese větší hmotnost, a tudíž i visitou větší pečeť. Plika se nepoužívá, když je pečeť k písemnosti zavěšená.

Zavěšení – připevnění pečeti k písemnosti pomocí pergamenového proužku, jež vznikne nařiznutím a zohnutím kousku pergamenu, který – na rozdíl od přivěšení – je součástí psací látky zpečetěné písemnosti.

Přivěšení – jeden ze způsobů připevnění pečeti k písemnosti. Pečeť mohla být přivěšena nitěmi, šňůrami, stuhami či pergamenovým proužkem; ten však nebyl součástí psací látky.

Pojmy

- ▶ **Slepá pečeť** – pečeť, jež je otištěna přímo do psací látky, a ne do látky pečetní.
- ▶ **Razítko** – vystřídalo pečeť v novověku; první razítka se objevila v 17. století, avšak jejich rozmach nastal od poloviny 19. st. Později zcela dominantní ověřovací prostředek vedle podpisu.

Typy pečetí

- **Velká pečeť** – dostala název podle rozměrů. Mínila se hlavní pečeť v kanceláři. Nejen rozměry, ale také nejhonosnější náplň a provedení pečetního obrazu.
- **Menší pečeť** – vzhledem i velikostí se odlišovala od velké čili hlavní pečeti v kanceláři.
- **Sekretní pečeť** (sekret) - sloužila původně jako osobní pečeť majitele kanceláře k zapečetění listů. Později se rovněž používala ve funkci *contrasigilla*, tedy **rubní pečeti**, jejíž přítomnost na dorso velké pečeti znamenala souhlas majitele velké pečeti se zněním (obsahem) textu zpečetěné písemnosti.
- **Signet** - pečeť drobných rozměrů, prosté výzdoby, jež nikdy nenabyla plné právní autenticity. Objevuje se obvykle poté, co se sekretu zmocnila kancelář majitele, neboť v rámci rostoucí byrokratizace a rozšiřující se škály písemností již nevystačila s velkou, eventuálně menší pečetí.
- **Rubní pečeť** - reverzní pečeť k jednostranné pečetí. Pokud je stejně velká nebo téměř stejně velká, jako averzní pečeť, pak s ní tvoří jeden celek (= mincovní pečeť).

Typy pečetí

Velká
pečeť

Malá pečeť (sekretní)

Typy pečetí

Rubní pečeť

Typy pečetí

Mincovní pečeť (sigillum duplex)

dvoustranná pečeť, u které otisky na rubu i líci mají stejný rozměr.

Vnější znaky pečeti

- ▶ **Pečetní látka** – látka, do níž je otiskován pečetní typář:
 - ▶ Kov (zlato, stříbro nebo **olovo**) – buly.
 - ▶ Nekovové pečetní látky (hlína, **včelí vosk**, těsto, lak, papír).
- ▶ **Tvar pečeti:**
 - ▶ Kulatý/okrouhlý.
 - ▶ Oválný.
 - ▶ Špičatě-oválný – často používané v církevním prostředí, tvar hodící se pro stojící postavu (např. ženy bez královského titulu).
 - ▶ Štítovitý – zobrazení erbu/znaku, jenž byl umístěn na štítu.
 - ▶ Víceboký.

Typologie pečetního obrazu

- Pečeti **nápisové** – nejrozšířenější od 18. století u právnických osob (úřady, firmy, instituce, korporace).
- Pečeti **obrazové**:
 - a) Typ topografický (budovy, hradby).
 - b) Typ věcný (předměty, nářadí, řemesla, výrobky atd.).
 - c) Typ fantastický (bazilišek, drak, fantastická zvířata ...).
 - d) Typ hagiografický (světci, jejich atributy, biblické výjevy ...).
- Pečeti **portrétní**:
 - a) Typ antický (jako gema portrét římského antického vládce).
 - b) Typ majestátní (zpodobnění panovníka).
 - c) Typ jezdecký (jezdec na koni).
 - d) Typ pěší (stojící rytíř s mečem či kopím nebo žena ve dvorském oděvu).
 - e) Typ pontifikální (církevní hodnostář s kněžskými odznaky).
- Pečeti **erbovní (znakové)**

Typ nápisový a obrazový/hagiografický

Kliment V., papež, pečeť mincovní, bula (1310)

KPAMB, č. L/1a

KPAMB, č. L/1r

Typ obrazový/topografický

KPAMB,
č. LXVI/1

Brno (1328)

CDB VII, č. 366

Žatec (1295)

Typ obrazový/věcný

Jakub Ott,
brněnský měšťan
(1399)

KPAMB, č. CXLIII/2:
*v pečetním poli blíže
neurčený předmět*

Typ obrazový/hagiografický

Jakub Donadei, biskup aquilejský a
papežský auditor (1405)

KPAMB, č. CLXIX/1: v gotické architektuře
zobrazen sv. Jiří na koni, zabíjející draka.

Typ portrétní/majestátní

Václav II. (1297-1300)

CDB VII, č. 3

Typ portrétní/jezdecký

Václav II. (1293)

KPAMB, č. XXXIII/1r: v pečetním poli se nachází heraldicky vpravo jedoucí plně ozbrojený jezdec na koni, s kbelíkovou přilbou na hlavě, kopím s banderiem, jež nese českého lva, v pravici a s gotickým štítem s moravskou orlicí v levé ruce. Kůň nese čabraku bez heraldické výzdoby.

Typ portrétní/pěší

Smil II. z Lichtenburka (1288), používal
typář svého otce

CDB VII, č. 233

Dětrich z
Hradce,
olomoucký
biskup (1298)
KPAMB, č. XL/1

Konrád z
Bavor,
olomoucký
biskup (1318)
KPAMB, č. LVI/1

Typ
portrétní/pontifikální

Typ erbovní (znakový)

Demetrius z
Bukova
(1285)
KPAMB, č.
XXX/2

Štěpán Gülher, správce
ve Freistadt (1392)
KPAMB, č. CXXXVII/1

Jan Jindřich, moravský
markrabě (1350)
KPAMB, č. LXXXIX/1

Vojtěch z Otaslavic,
kanovník olomoucké
kapituly (1382)
KPAMB, č. CXXIX/1

Bádání české sfragistiky

- **Václav Vojtíšek** (1883-1974). Označuje se za zakladatele české sfragistiky. Jeho přínos zejména ve sfragistice a heraldice komunální a státní. Jeho teorie o tom, že městské znaky vznikly až za husitství (dnes neplatí). Jeho další témata: městské knihy, dějiny Prahy, diplomatika, heraldika, dějiny Archivu hl. města Prahy.
- **František Beneš** (1905-1971). Absolvent VII. kursu Státní archivní školy (1934-38). Začal vydávat *Atlas českých pečetí*, avšak vzhledem k okolnostem přestal po krátké době vycházet. Zajímal se rovněž o heraldiku (byl spoluzakladatelem *Heraldického časopisu*), genealogii a podílel se na řadě diplomatických edičních podniků.
- **Jiří Čarek** (1908-1985). Stál v čele Archivu hl. města Prahy 15 let. Ze sfragistiky věnoval pozornost cechovním pečetím, městským pečetím. Jeho práce: *O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova*; *Poznámky k soupisu typářů*; *Městské znaky v českých zemích*.
- **Rostislav Nový** (1932-1996). Od r. 1958 působil na katedře československých dějin a archivního studia. Ke sfragistice publikoval monografie o pečetích pražských a olomouckých biskupů přemyslovského a lucemburského období, pečetí Koruny české. V práci o počátcích znaků českých měst bohatě využíval pečetí jako pramen.
- **Tomáš Krejčík** (nar. 1951). *Pečeť v kultuře středověku* (1998)
- **Karel Maráz** (nar. 1971).

Doporučená literatura

- ▶ **Tomáš Krejčík:** *Pečeť v kultuře středověku* (1998).
- ▶ **Karel Maráz:** *Sfragistika. Studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví* (2014).